

FARG‘ONA VODIYSI O‘SIMLIK DUNYOSINING BIOLOGIK XILMA-XILLIGI.

Farg‘ona davlat universiteti Ekologiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Xatamova Surayyoxon Bahodirjon qizi

Anostatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning muhim geobotanik mintaqalaridan biri bo‘lgan Farg‘ona vodiysi o‘simliklar dunyosining biologik xilma-xilligi, uning tabiiy boylik sifatidagi ahamiyati, iqlim, relyef va tuproq sharoitlarining floraga ta’siri, endemik va noyob turlar holati tahlil qilinadi. Shuningdek, antropogen omillar ta’sirida yuzaga kelgan muammolar va ularni hal qilish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Maqolada o‘simlik turlarining saqlanishi, tabiiy muhitni barqarorlashtirishdagi o‘rni ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona vodiysi, o‘simlik dunyosi, biologik xilma-xillik, endemik turlar, ekologik barqarorlik, antropogen ta’sir, fitotsenoz, tabiiy boyliklar.

Farg‘ona vodiysi O‘zbekistonning eng serhosil va zich aholi yashaydigan hududlaridan biri bo‘lib, u tabiiy-iqlimiy sharoitining xilma-xilligi tufayli boy flora va faunaga ega. Bu mintaqada joylashgan turli tog‘ tizmalari, daryo vodiylari, adir va dasht zonalari o‘simliklar tarkibining rang-barangligi bilan ajralib turadi. Vodiyning florasini O‘zbekiston florasining muhim qismini tashkil etadi. Ayni paytda, bu mintaqada biologik xilma-xillikka tahdid solayotgan omillar ham mavjud.

Farg‘ona vodiysi tabiiy-geografik tavsifi: Farg‘ona vodiysi shimoli-g‘arbda Chatqol va Qurama tog‘lari, janubda esa Olay va Turkiston tizmalari bilan o‘ralgan. Iqlimi keskin kontinental bo‘lib, yozi issiq va quruq, qishi esa salqin. Yillik yog‘in miqdori 150–400 mm atrofida. Bu sharoitlar floristik xilma-xillikning shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Fargʻona florasining umumiy tavsifi: Fargʻona vodiysida 2500 dan ortiq yuqori darajali oʻsimlik turlari aniqlangan. Ular orasida:

- 160 ga yaqin endemik turlar (masalan, *Tulipa ferganica*, *Allium ferganicum*);
- 120 dan ortiq dorivor oʻsimliklar (joʻka, archa, qizilmiya);
- 80 dan ortiq manzarali oʻsimliklar (yapon behisi, oq akatsiya, joʻka);
- 60 dan ortiq yem-xashak turlari mavjud.

Vodiyning relyefi, iqlimi va tuproq turlari xilma-xil boʻlgani sababli bu yerda 2500 dan ortiq yuqori oʻsimlik turlari mavjud. Ular orasida:

- Endemik turlar (faqat Fargʻonaga xos boʻlgan) – masalan, *Tulipa ferganica*;
- Dorivor oʻsimliklar – archa, joʻka, qizilmiya;
- Manzarali turlar – oq akatsiya, yapon behisi, joʻka;
- Asalli oʻsimliklar – oq rayhon, qand lavlagi, yantoq va boshqalar.

Bu xilma-xillik oʻz navbatida mintaqada qishloq xoʻjaligi, dori-darmon ishlab chiqarish, atrof-muhitni barqarorlashtirish uchun muhim resurs boʻlib xizmat qiladi.

Afsuski, Fargʻona vodiysi florasida soʻnggi yillarda bir qancha tahdidlarga duch kelmoqda:

- Yerlarning notoʻgʻri ishlatilishi;
- Noqonuniy oʻrmon kesishlar;
- Dorivor oʻsimliklarning haddan tashqari yigʻib olinishi;
- Iqlim oʻzgarishlari va suv tanqisligi.

Bu muammolar ayrim oʻsimlik turlarining kamayishiga yoki butunlay yoʻqolib ketishiga olib kelmoqda.

Biologik xilma-xillikni saqlash yoʻllari:

- Botanik bogʻlar va qoʻriqxonalar tashkil etish;
- Ekologik targʻibot va taʼlimni kuchaytirish;

- Endemik va noyob o'simliklarni himoyalash;
- Yovvoyi o'simliklarni madaniylashtirish orqali ko'paytirish.

Biologik xilma-xillikning shakllanish omillari. (1-jadval)

Omil turi	Tavsifi
Iqlim	Harorat va yog'inlar xilma-xilligi turli fitotsenozlarni shakllantiradi
Relyef	Tog'li hududlar, adirlar, daryo vodiylari biologik zonalarni hosil qiladi
Tuproq turlari	Allyuvial, qumoq va tog' tuproqlari xilma-xillikni ta'minlaydi
Suv manbalari	Sirdaryo, Isfara, Shohimardon kabi daryolar namlikni ta'minlaydi

Oxirgi yillarda yerlarning sug'orishga yaroqli bo'lishi, sanoat chiqindilari, o'rmonlarning kesilishi natijasida ayrim o'simlik turlari kamayib bormoqda. Misol uchun, Tulipa ferganica hozirda "yo'qolib ketish xavfi ostida" deb baholangan. Yovvoyi dorivor o'simliklar noqonuniy yig'ilishi ularning kamayishiga olib kelmoqda.

Biologik xilma-xillikni saqlash choralari:

- Botanik qo'riqxonalar (Chotqol biosfera qo'riqxonasi, Sariqmasjid, Shohimardon);
- Ekologik ta'lim va targ'ibot;
- Yovvoyi o'simliklarni madaniylashtirish;
- Qayta tiklanadigan resurslardan foydalanish.

Yuqoridagi ma'lumotlarga tayanib, Farg'ona vodiysi O'zbekiston floristik boyliklarining beqiyos manbai ekani isbotlanadi. Ammo bu xilma-xillikni saqlab

qolish uchun tizimli yondashuv zarur. Aholining ekologik savodxonligini oshirish, ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish va davlat siyosatini muvofiqlashtirish orqali biologik resurslarni barqaror boshqarish mumkin bo‘ladi. Farg‘ona vodiysi o‘simlik dunyosining biologik xilma-xilligi — nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ilmiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Bu xilma-xillikni saqlab qolish bugungi va kelajak avlodlar oldida muhim vazifadir. Buning uchun davlat, fuqarolik jamiyati va ilmiy doiralar birgalikda harakat qilishi zarur. Vodiyning noyob va endemik turlari milliy boylik sifatida e’tirof etilishi kerak.

Xulosa

Farg‘ona vodiysi O‘zbekistonning floristik boyliklari markazi hisoblanadi. Bu hududdagi biologik xilma-xillikni asrash faqat ekologlar yoki davlat emas, balki har bir fuqaroning burchi bo‘lishi lozim. O‘simliklar nafaqat tabiatni bezaydi, balki inson hayoti uchun kislorod, oziq-ovqat, dori va boshqa foydali mahsulotlarning manbai hisoblanadi. Shu bois, ularni asrash va kelajak avlodlarga yetkazish bizning eng muhim vazifamiz bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Axmedov A.A. “O‘zbekiston florasini” – T.: Fan, 1999.
2. Rahimov I.S. “Biologik xilma-xillik asoslari” – T.: Universitet, 2017.
3. Karimov A. va boshqalar. “Farg‘ona vodiysi ekologiyasi” – Farg‘ona, 2014.
4. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya qo‘mitasi ma’lumotlari, 2024.
5. www.uznature.uz – O‘zbekiston tabiatiga oid portal.